

---

15 ГОДИНИ ОТ СМЪРТТА НА ЧЛЕН- КОРЕСПОНДЕНТ ПРОФЕСОР БОРИС СПАСОВ

ТРИ ЮРИДИЧЕСКИ ЕТЮДА И ОЩЕ ЕДИН – ЧЕТВЪРТИ*

Член-кореспондент професор Борис Спасов

I. JUS EST ARS AEQUI ET BONI

1.

Правото е сложна социална институция. То е предмет на изследване от юристи, социолози, икономисти, представители на други обществени науки, но и досега много проблеми, свързани с неговата същност и ролята му, остават без окончателен отговор. Още преди повече от сто години Имануел Кант се е шегувал с юристите, че макар правото да съществува от хилядолетия, те не са в състояние да определят неговата същност. Дискусии по тези въпроси продължават и досега. Това се обяснява с обстоятелството, че правото е продукт от действието на множество фактори от различно естество, които често се менят, някои от самите тях са недостатъчно изяснени, а понякога си и противоречат.

Към проблемите на правото може да се подходи от различни позиции. Има между тях една нетрадиционна, която може да предизвика учудване и дори възмущения, но заслужава въпреки това специално внимание. Тя се определя с една римска сентенция *Jus est ars aequi et boni* („Правото е изкуство за справедливост и добро“). Именно това, че правото се определя като изкуство, е необичайното, странното и може да предизвика съмнения. Въпреки това древната сентенция не трябва да бъде пренебрегвана, а внимателно анализирана и обсъдена, тя дава чудна, вълнуваща представа за правото.

Известно е, че правото често се смята като средство за възмездие, защото се възприема едностранчиво и с предубеждение. Често представата за правото се изчерпва със санкциониращото предназначение на някои от правните разпоредби, макар че те са само част от правната система. И римската сентенция доказва, че това е

---

* Списание „Юридически свят“, 1999, бр. 1.

неправилно, като разкрива една неподозирана негова същност, представяйки го за изкуство.

И наистина юриспруденцията не е занаят, тя не е професия в традиционния смисъл на думата. Създаването на правото и неговото прилагане освен рационалните мотиви, средства и подходи, предполага и изисква и емоционален заряд, както това става при всяко изкуство. Без такъв заряд правото не е право, то става догма. Емоционалният елемент не е прибавен отвън към правото, той е част от неговата същина. Поради това и законодателят, и магистратът, а така също и администраторът, за да бъдат това, което се иска от тях, трябва да влагат в дейността си освен разум, още и чувство. И колкото емоционалният елемент е по-изразителен, толкова повече правото е *ars* (изкуство).

2.

Както всяко изкуство, така и правото, за да получи израз, се нуждае от подходящи за това условия. Преди всичко, казано условно, е нужна **сцена**. Не трябва да се мисли, че такава сцена ще бъде например заседателната зала на парламента – законодател, или на магистрата правосъдник. Няма да са подходящи за тази цел и катедрата на преподавателя юрист, нито кабинетът на учения. Правото се нуждае от много по-широка сцена на изява. Днес правото се занимава не само със земни дела, то навлезе и в морските ширини, в океаните – съществува морско право, навлезе и в Космоса – съществува космическо право. Не е чудно да се създаде и вселенско право. Това определя и мащабите на сцената за изява на юриспруденцията. Има един стих на Христо Ясенев, с който поетът разкрива идеята за безграничност, която приляга и на правото: „Аз владея ширините на безкрайните простори/в мене слънцето изгрива и вселената говори...“.

Вселената – това е подходящата сцена за юриспруденцията и това са мащабите за изява на правото като изкуство, Вселената – дом на човечеството, дом на правото.

Освен сцена, за да се изяви всяко изкуство, са необходими и съответни **средства**. Така например музиката си служи за тази цел с тоновете, с хармонията; живописиста – с багрите. Правото като изкуство си служи със **словото**. Словото е могъщо оръдие на човека, то дори е по-могъщо от самия човек. Понякога лекомислено се казва „Дума дупка не прави“. Да, но Елисавета Багряна казва: „А има думи/от които се слънчасва“. Евангелието от Йоана започва с енигматичните слова: „В началото беше Словото и Словото беше Бог и Бог беше Словото“.

Много пъти съм се замислял – какво значат тези думи? Не зная кой и как ги тълкува, но и аз се осмелявам да разчупя черупката им и да потърся ядката на техния смисъл. Струва ми се, че те се отнасят до създаването на човека като вид. Словото е Бог, защото то създава човека. Никой друг освен човека не може да си служи със словото. Папагалът понякога произнася отделни думи или изрази, но това е папагалщина, а не говор. Развитieto на човешкия род развива и словото. И обратното – раз-

витието на словото е фактор за развитието на човечеството. Човекът според Библията е творение на Бога, но „Бог беше Словото“. Тази евангелистка мисъл има много смисъл. Човекът е говорещо същество.

Винаги и днес словото е чудотворен фактор. То може да твори и да унищожава, да служи на човека и да действа против човека. Словото има много лица и много ръце, с него можеш и да убиеш, и да възкресиш. Изпуснатата дума е по-опасна от изпуснатата бомба. Мъдрият човек трябва да се пази от словото, не трябва да допуска то да го покори. Дори когато думата звучи ласкаво, тя може да е заредена с отрова. Понякога думата се ражда от устата, а не от съзнанието. Поради това човекът трябва да знае кога да отваря устата си. Има един горчив стих на Димчо Дебелянов:

Сложи ръка на моите устни,
когато морна да блуждае
криле душата ми отпусне
и безутешна възроптае.
Сложи ръка и запази ме
да не надвие скръб безмерна
та в гняв и горест твоего име
с похулни думи да зачерня.

Понякога една дума стига както да роди радост, така и да убие радостта. Така е и при правото: „виновен“ или „невинен“, „осъжда“ или „оправдава“. Една дума, но колко много съдържание. Особено опасно е използването на похулни думи въобще или още повече в юридическата реч. Поради това човекът и особено юристът трябва да управлява внимателно и съзнателно речта си, да не се подчинява на речеви импулси.

Словото е средство за изява не само на правото като изкуство. Чрез него намират израз и други изкуства – поезията, белетристиката, въобще литературата. Различни са обаче смисълът и ролята на словата при литературата и юриспруденцията, дори когато думите са едни и същи. Пушкин много изразително определя ролята на поетичната реч в стихотворението си „Пророк“, в което пророк е поетът:

Восстань, пророк, и виждь и внемли,
исполнись волею моею,
и, обходя моря и земли,
глаголом жги сердца людей!

Със словото (глаголом!) наистина може да се изгарят, да се изпепеляват човешките сърца, като понякога след това от тях остава „златна пепел“ (Д. Дебелянов). Чрез това изпепеляване човекът може да се очисти духовно и словото да послужи за преживяването на истински катарзис.

По-различна е ролята на словото при правото като изкуство. Юридическият език е общоупотребимият български език, но с особен акцент и обогатен с юридическата терминология и специален синтаксис. Това именно дава основание да се гово-

ри за юридически език. Често юридическият език се отъждествява с канцеларския и му се приписват недостатъци, каквито той няма. Канцеларският език, дори когато при ползването му се употребяват юридически термини и словосъчетания, е нещо съвсем различно от юридическия. За него може с основание да се казва, че той е сух, шаблонен, бюрократичен. Съвършено друг е юридическият език. Преди всичко трябва да се има предвид, че понятието „юридически език“ е комплексно и се проявява в няколко варианта: език на закона (официалния юридически език), съдебния език, научния юридически език, езика на правника публицист. Така например езикът на правника публицист, на адвоката защитник, е по-емоционален, позволява използването на литературни форми, метафори, сравнения, цитати. Той може да затрогне, да развесели и да ентузиазира. Друг е езикът на съдията, на правника теоретик и на законодателя. Особено значение има езикът на законодателя, защото това е официалният държавен юридически език, чрез който се формулират задължителни правни правила за поведение. Той разкрива особеностите на официално-деловия стил за изразяване. Този език не е предназначен да разказва или обяснява, а трябва да има внушаващ и респектиращ характер. Той се различава от стила на художествените литературни произведения, както и от обикновената всекидневна реч. Но юридическият стил, както се отбелязва в правната литература, има своите специални достойнства и неговото изящество и внушителността му се изявяват чрез логичност, точност, яснота и краткост на словото. Поради това езикът на закона е внушаващ, той респектира и е в състояние да мотивира определено поведение, предписано от нормативната повеля.

3.

Едно от предназначенията на правото като изкуство е да служи за утвърждаването и зачитането на **справедливостта** в обществените и личните отношения. Справедливостта е мярка за достойнство. Според римския император философ Марк Аврелий тя е върховна добродетел и стои в основата на всички добродетели. Справедливостта е елемент от съдържанието на правото. Не може да съществува право без справедливост. Английският крал Джон Безземни в т. 40 на *Magna carta libertatum* обещава: „Никому няма да продавам право и справедливост, никому няма да ги отказвам и да бавя предоставянето им“. И в този средновековен акт правото е свързано със справедливостта. Може да се припомни и това, че още преди хилядолетия Законникът на Хамурапи започва с крилатата фраза: „Да възсияе моята справедливост в страната“. Така правото се манифестира още от древността като изкуство за справедливост.

Но има случаи, при които се опощляват и най-висшите добродетели. Това направиха хитлеристите, като изписаха на вратите на зловещия концентрационен лагер Бухенвалд *Jedem das seine* (всекому заслуженото). По този начин справедливостта (*das seine*) беше подиграна, тя бе отъждествена с жестокостта и мракобесието. В

Бухенвалд загинаха удушени с отровен газ или живи изгорени под девиза Jedem das seine хиляди нещастни човешки същества.

4.

Правото е и *ars boni* (изкуство за добро). Неговото предназначение е да се противопоставя на злото, да го побеждава и да осигурява тържеството на доброто в живота на обществото и на индивидите. Това е така от памтивека. Всички юридически паметници още от древността осъждат противообществените деяния и предвиждат санкции за престъпленията и различните увреждания. Едно елементарно проучване на тези проблеми за по-далечното минало показва колко наивна е била представата на тогавашния човек за „злото“, което трябва да бъде осъждано и санкционирано: „Не убивай, не прелободействай, не кради, не пожелавай жената на ближния си...“. Това са Божиите заповеди на миряните, предадени според писанието чрез Мойсей. Тогава човекът не е могъл да си представи ръста и могъществото на злото, което съвременното човечество преживява: разрушителни световни войни, хитлеризъм, сталинизъм, мафии, тероризъм. И по-лесно се е оправял някогашният човек с престъпниците – смърт или тъмница и бой.

Съвременното законодателство също осъжда престъпленията, административните нарушения, гражданските деликти. Но проявите на „злото“ са по-сложни, по-трудно се разкриват, по-трудно се води борбата с тях. Криминолозите и законодателите търсят нови и ефективни средства за борба с отрицателните явления в живота на обществото, с престъпленията и другите правонарушения. Търсят, но все още, а може да се каже и все повече тези явления виреят и правото невината може да изпълни ролята си на *ars boni*. Но това не намалява неговото значение и не трябва да се смята, че участието на правото като изкуство в борбата за *boni* трябва да се смята за загубена.

Има обаче нещо печално и възмутително при тази борба между Ормуз и Ариман (доброто и злото). Колкото повече се засилва борбата против отрицателните явления в живота на обществото, толкова повече се засилват и усъвършенстват средствата и методите, използвани от престъпния свят, и то в международен мащаб. За тази цел се използва дори иронията, за да се осмее и подчертае безсилието на доброто. Има един гениален литературен образ на борец със злото, който в своето безсилие се хвърля в атака срещу вятърни мелници. Това е Дон Кихот Ламаншки, закъснелият във времето рицар, който непрекъснато изпада в смешни положения в борбата си срещу злото. Романът на Сервантес обаче не е комедия. Той е драма и Дон Кихот е трагичен образ на смелия, но неуспял борец за доброто. Сервантес още когато е създавал своето гениално литературно произведение, е прозрял колко смешно неуспешна може да бъде тази борба. Въпреки това и въпреки всичко мисълта, че правото е изкуство за справедливост и добро, е вечна. И това е не само философска сентенция, но и девиз.

5.

В някои случаи латинската дума *ars* се превежда „наука“. Това приляга напълно на правната наука. Тя също е *Scientia aequi et boni* („Наука за справедливост и добро“). Това е идеалната постановка на въпроса, защото науката може да се използва и за цели, които нямат нищо общо със справедливостта и доброто. Достатъчно е да си припомним използването на физическата наука, нейните гениални постижения при разбиването на атома, които се използват за военни цели. Достатъчно е също така да се посочат и теориите на Вишински за наказателното право и наказателния процес. Но „чистата“ наука, благородната наука има същото предназначение, каквото има изкуството, за да „възсият“ справедливостта и доброто.

II. ДИСЕКЦИЯ НА НОВЕЛАТА „КРЕНКБИЙ“

Правосъдието е деликатна и отговорна дейност при осъществяването на съдебната власт. Съдът е орган, на който е възложено да решава въпроси, които се отнасят до свободата, честта, имуществото, а дори и до живота на хората. Поради това, за да се осъществява правосъдна дейност, са необходими освен задълбочени правни знания и умения, още и чувство за отговорност, специален манталитет и изключителна честност.

Редица гениални произведения на литературата имат за сюжет случаи от съдебната практика. Между тях е и новелата „Кренкбий“ на бележития френски писател Анатол Франс.

ИНЦИДЕНТЪТ

„Величието на правосъдието е изразено напълно във всяка присъда, която съдът издава от името и в името на народа. Жером Кренкбий, уличен продавач на зеленчук, познал всемогъщието на закона, когато бил задържан в изправителната полиция за оскърбяване на представител на властта“.

Така започва новелата на Анатол Франс. Освен с високите си литературни качества тя привлича и професионалното внимание на юристите, тъй като нейният сюжет поставя и разкрива някои съществени проблеми от правно-социологичен, правно-психологичен и криминологичен характер.

Жером Кренкбий е продавач на зеленчук. Той обикаля улиците на определен квартал в Париж със своята каручка и продава на домакините пресен зеленчук. Ползва се с добро име, живее нормален, спокоен живот, познава добре своите клиенти, знае техния вкус и предпочитанията им към неговата стока. Клиентите му също го познават и редовно купуват стоката му.

Един ден обаче, като резултат от едно недоразумение, нещата неочаквано, но съдбовно се променят и животът на Жером Кренкбий придобива печален обрат. Става спречкване между него и един амбициозен полицай, който го обвинява неоснователно, че му е казал „Смърт на кравите“ – израз, смятан за обиден. Случайно при-

съставляят при инцидента лекар, кавалер на Ордена на Почетния легион, защитил Кренкбий. Той заявил, че продавачът на зеленчук не е произнасял никаква обидна фраза, но полицаят не обърнал никакво внимание на защитата му и отвел набедения Кренкбий в полицейския участък. Там му съставили акт за обида на длъжностно лице, подвели го под съдебна отговорност, а съдът го признал за виновен и му наложил наказание две седмици затвор и 50 франка глоба. Така Кренкбий неочаквано и без вина попаднал в затвора.

Такъв е сюжетът на новелата на Анатол Франс. Но това е външната страна на случая. Зад нея се развива една жестока и печална драма, която разсипва живота на един скромен и честен човек, жертва на бюрократичната полицейска и съдебна машина. От този момент се проявяват и развиват правно-социологичните, правно-психологичните и криминологичните проблеми, свързани със съдбата на Кренкбий.

ПОЛИЦИЯТА

Полицай № 64, на име Бастиен Матра, който предизвиква инцидента, обвинява Жером Кренкбий, че е казал обидните думи „Смърт на кравите“, макар да знае много добре, че такива думи не са казани от него. Той обаче безсъвестно „защитава“ своето достойнство и веднъж отправил обвинението, го поддържа докрай. А понеже е „представител на властта“, неговите думи са предварително признати за истина и никой не може да го опровергае. На тях вярва и полицейският комисар, пред когото завеждат Кренкбий. Не помага и това, че свидетелят на инцидента доктор Давид Матие, кавалер на Ордена на Почетния легион, заявява категорично пред полицейския комисар, че Кренкбий не е произнасял обидни думи и че е неоснователно обвинен. Не може да бъде друго, системата е такава. Полицейският комисар вярва на полицая, а дори не е необходимо да му вярва. Щом полицай № 64 твърди, че Кренкбий го е обидил, той трябва да бъде защитен, тъй като по този начин се защитава системата. От това следва, че Кренкбий отива пред съда.

ЗАЩИТАТА

На Кренкбий е бил назначен служебен защитник – един от най-младите парижки адвокати. Той не повярвал на своя подзащитен, вярвал на това, което е записано в полицейския протокол за инцидента. Така защитникът станал волно или неволно жертва на бюрократичната полицейска система, на нейния зловец формализъм. Поради това той постъпва по най-неподходящ начин, като предлага на злощастния Кренкбий да признае, че е обидил полицая. „Във Ваш интерес е, казва той на своя подзащитен, да признаете всичко. Аз намирам, че приетата от Вас система на пълно отричане е изключително неуместна“. И Кренкбий се признава за виновен „така, както едно дете на урок по закон Божи се признава за виновно в първородния грях на Ева“.

Анатоли Франс много деликатно поставя въпроса за ролята на защитника в процеса. Неговата роля е особено трудна, когато подзащитният е един злощастен и неук

старец, който дори не може да осъзнае какво става с него и не е в състояние да обясни случилото се. А защитникът, млад адвокат, възприема най-неподходящата позиция – самопризнанието в нещо, което не е станало. Вероятно той е мислил, че като се признае за виновен, на Кренкбий ще бъде наложено минимално наказание. Той обаче не си дава сметка какво ще бъде отражението на това наказание върху съдбата на осъдения. Осъден значи престъпник. И дребнавите душици на клиентките, които довчера са купували стоката на Кренкбий, след осъждането ще му обърнат гръб с възмущение. Това означава край за нормалния живот на нещастния продавач на зеленчук.

СЪДИЯТА

Председателят на състава, който гледа делото срещу Ж. Кренкбий – г-н Буриен, е типичен кадрови съдия. Той е добър специалист, честен и с чувство за дълг. Обаче, както казва авторът, „неговият начин на мислене е твърде юридически, за да подчини своите решения на разума и науката“. Той съди, като се основава на догмата и се опира на традицията. (...) Показанията на блостителя на обществения ред за него са неопровержими. Като се отвлече от личността на конкретния полицай, той вижда в него нещо метафизично – определен номер по списък, идеалната полицейска категория. (...) За него е важен не Бастиен Матра (това е името на полицая), а полицай № 64. Той знае, че на човека е свойствено да греши. (...) Бастиен Матра от Чинто-Монте може да се заблуждава. Но полицай № 64, абстракция от човешката природа, не греши. Той е някаква същност. А същността е освободена от това, което е свойствено на човека, което го вълнува, уврежда, прелъстява. Тя е чиста, неизменна и единна. Ето защо съдът не се и замислил, като пренебрегва показанията на доктор Давид Матие – обикновения човек, и като признае за истина това, което е казал полицай № 64 – чистата идея, лъчът, спуснат от Бога на свидетелската скамейка“.

Анатол Франс много точно и сполучливо установява това често и вредно в същото време явление, каквото е професионалната деформация на съзнанието, срещано и при съдиите. И най-добросъвестният и квалифициран съдия може под влиянието на правосъдния стереотип да изпадне в такова състояние, което да го „професионализира“ така, че да го отдалечи повече или по-малко от действителността. Това налага да се внимава при осъществяването на правосъдието, да не се допуска професионална деформация на съзнанието. Такова е може би едно от предназначенията на съдебните заседатели в случаите, в които те участват при разглеждането на някои наказателни дела. Такава е една от задачите на защитата в процеса.

Но традиционното мислене, професионалната деформация на съзнанието на съдията Буриен водят до пренебрегването на обективните и достоверни показания на свидетеля доктор Давид Матие, кавалер на Ордена на Почетния легион, и до предпочитане на показанията на полицай № 64 именно защото е полицай. И от това следва осъждане на невинния подсъдим.

ОБЩЕСТВЕНОТО МНЕНИЕ

Наказанието на Кренкбий не е било тежко – две седмици затвор и 50 франка глоба. При това глобата била заплатена от неизвестен благодетел и Кренкбий не е трябвало да търси тези 50 франка, за да плати наложеното му парично наказание. Двете седмици затвор минали бързо и Кренкбий започнал отново да продава зеленчук по улиците на квартала, в който дълги години правел това.

Но! Има едно „но“, съдбовно и злощастно. В очите на бившите му клиентки той вече не е същият продавач на зеленчук. Кренкбий е осъждан, значи той е престъпник! Еснафският морал на тези дами поставя преграда пред тях и осъдения. Те не се интересуват виновен ли е бил, или не. Важното е, че е бил осъден. Кренкбий негодува, той знае, че е невинен, и не може да приеме това отношение към него. Започват спречквания, Кренкбий става груб, защото е нещастен, и това безвъзвратно погубва неговата репутация. Всъщност то погубва и самия Кренкбий. Той се озлобява, започва да пие, обеднява. „Настъпва нищета, безпросветна нищета.“

ПАРАДОКСЪТ

Издаднал напълно душевно и физически, останал без жилище и без средства за съществуване, през една дъждовна и студена нощ Кренкбий си спомня как в затвора го хранили и поили две седмици, когато изгърпявал наложеното му наказание. Той започнал да завижда на арестантите, които не страдат от студ и глад в затвора, и си казал: „Аз зная фокус, защо да не опитам?“

Тогава Кренкбий излязъл на улицата, тихо се приближил до един случайно срещнат полицай и му казал: „Смърт на кравите!“ Но полицаят не реагира. Той стоял неподвижен и мълчалив. Учуден от поведението на полицая, Кренкбий отново извикал предизвикателно „Смърт на кравите!“ На тези негови думи полицаят се задоволил да каже: „Не трябва да се говори така. Не е позволено така да се говори. На Вашата възраст трябва да го разбирате... Вървете си по пътя“.

Кренкбий разбрал, че неговият „фокус“ пропада, и започнал почти да моли: „Защо не ме арестувате?“ А полицаят поклатил глава и казал нещо в смисъл: „Ако трябва да бъдат арестувани всички пиянчуги, които бърборят това, което не трябва... Не трябва да се говори така на човек, който изпълнява службата си, може да му се случи какво ли не; не трябва той да бъде оскърбяван с непристойни думи. Още веднъж Ви казвам – вървете по пътя си“.

Това е странното и тъжното, това е парадоксът. Кренкбий е бил осъден и животът му разбит за обида на полицай, макар че не е обиждал никого. А когато съзнателно и настойчиво казва обидни думи на друг полицай, последвало само едно мъмрене. Може да се каже, че осъждането на Кренкбий е грешка, съдебна грешка – *Erare humanum est*. И съдията е човек и може да сгреша. Да, но когато съдят греша, вече не е *humanum*, не е човешко.

Колко сложна и отговорна е правосъдната дейност!

III. НЕПОДКУПНИТЕ СЪДИИ

Съдията е неподкупен. Ако се поддава на съблазните на Златния телец, той не е съдия. Съдиите, и когато са неподкупни, могат да мислят, говорят и действат по различен начин. Това зависи от техните възгледи, от характера им, от много други неща.

За двама неподкупни съдии, нарисувани на картина, разказва Анатол Франс. Това били странстващи съдии от изчезнала порода, каквато е съществувала някога. Възседнали своите кончета, те обхождали градовете, за да раздават правосъдие.

Тези съдии имали различен характер и убеждения, което личало от начина, по който са нарисувани на картината, от позата и жеста на всеки от тях, изобразени от художника. И двамата били неподкупни, но първият от тях явно се придържал към буквата, другият – към духа на закона. По пътя към определената цел те разговаряли помежду си.

Първият съдия казал: „Аз се основавам на написаното. Първият закон е бил записан на камък, което означавало, че ще съществува вечно“.

Вторият съдия отвърнал: „Всеки написан закон е вече остарял. Защото ръката на писаря е бавна, а умът на хората е подвижен“.

„Законът е постоянен“, продължавал да твърди първият съдия.

„Законът никога не е твърдо установен“, възразявал вторият съдия.

Очевидно спорът между двамата съдии на Анатол Франс се отнасял до една важна и неизчерпала своето значение тема. И сега се поддържат различни схващания по този въпрос. Има разбирания за непоклатимата трайност на закона. Наред с това съществува и разбирането за подвижния смисъл на правните разпоредби. Поддържа се например от германския теоретик Теодор Маунц, че „...смисълът на един и същи текст не е еднакъв за всички времена. При изменение на потребностите на времето на помощ идва ново тълкуване“. Против подвижния, изменчивия смисъл на правното предписание може да се възрази, но срещу позицията на втория съдия, че законът не е твърдо установен, не само че не може да се възразява, но тя трябва безусловно да се приеме. Законът според следващата реплика на втория съдия е „естествен продукт на обществения живот и зависи от изменчивите условия на този живот“. И това е именно така.

При спора, който водели двамата неподкупни съдии, нарисувани на картината, те засегнали и една друга важна тема – за старите и новите закони. Първият съдия казал:

„Живите са длъжни да се подчиняват на законите, които са им завещани от мъртвите. Живите и мъртвите са съвременници пред Бога. Мойсей и Кир, Цезар, Юстиниан и германският император и сега ни управляват. Защото ние сме техни съвременници пред лицето на предвечния“.

На това вторият съдия отговорил:

„Живите трябва да получават своите закони от живите. Заратустра и Нума Помпилий с по-малко основание могат да ни поучават от който и да е обущарски калфа“.

Никой няма основание да възрази на това разбиране. Всяко общество на всеки исторически етап си създава закони, отговарящи на конкретните условия на живота, които да служат за защита на неговите интереси. Правилно този съдия отбелязва, че „всеки ден се появяват нови закони и конституциите и кодексите са различни за различните времена и страни“.

В своя разговор двамата съдии засягат и един друг основен въпрос на юриспруденцията – за справедливостта. Първият съдия, догматикът, заявява, че „съдията не трябва да се запитва справедливи ли са законите, защото те несъмнено са справедливи. Той трябва само справедливо да ги прилага“. Тази позиция отговаря на неговия догматичен начин на мислене, а в същото време и на неговата неподкупност. Но той не е прав и вторият съдия основателно му възразява:

„Ние трябва да решаваме справедлив или несправедлив е законът, който прилагаме, защото, ако го признаем за несправедлив, можем да го смекчим, което сме длъжни да направим“.

И дискусиата по този важен въпрос продължава, обусловена от доводи за всеки от двамата съдии от неговия характер и от убежденията му. Първият съдия заявява:

„Критиката към законите е несъвместима с уважението, което им дължим“.

На това вторият отговаря:

„Ако не виждаме суровостта на законите, как ще можем да ги смекчим?“.

Но догматикът не се предава. Той заявява:

„Ние сме съдии, а не законодатели или философи“.

А вторият съдия казва: „Ние сме хора“.

И така се стига до хуманизма, до ролята на човечността при правосъдието. Справедливостта е средство за осъществяване на човечност при правосъдието. Частицата „право“ при термина „правосъдие“ произлиза не от „право“ в смисъла *ius*, а от „правилно“. Съдията трябва да отмерва правилно всичко, когато постановява своето решение. Затова Темида е с везни в ръката си. Съдията трябва да бъде безпристрастен, а това значи справедлив. А справедлив ще е, когато е човечен. Дори ако той е жесток при прилагането на закона, той пак трябва да е справедлив. Темида е с меч в едната ръка, но този меч не е вдигнат... Правосъдието е човешка дейност, но тя е дейност за човека, а не против него.

След словесния дуел между неподкупните съдии от картината, на която те са изобразени яхнали своите кротки кончета, възниква спонтанно в паметта мъдрата сентенция: „Законът сам по себе си е мъртва буква. Живот му дава човекът и преди всичко съдията“. А за да бъдеш съдия, е нужно да си не само неподкупен, но още и справедлив и човечен. Колко трудно е да бъдеш съдия!

IV. ВЪЗХВАЛА НА СВОБОДАТА И РАЗУМА (НАУКАТА) (СТИХОТВОРЕНИЕТО „ВАКХАНАЛНА ПЕСЕН“ ОТ А. С. ПУШКИН)

*Да здравствува слънце,
да скроет се тъма!*

А. С. Пушкин

Когато чета стихотворението на А. С. Пушкин „Вакхическая песня“, изпитвам не само естетическо удоволствие от голямото поетическо изкуство на неговия автор. Това стихотворение води към размисли и вълнения от различен характер, включително и научен.

Заглавието и началните строфи на стихотворението създават впечатлението, че то е поетическа възхвала на веселия, бохемския, а дори и лекомислен начин на живот. Вакханалните настроения и преживявания не са били чужди на Пушкин и хората от неговата среда. И началото на стихотворението има наистина бохемски, бонвивански тон. Звучи призив за „вакханални припеви“. Възхваляват се нежните девиси и младите любвеобвилни жени. Предлага се да се пълнят чашите с гъсто вино и да се изпиват наведнъж. Истинска вакханална песен!

И веднага след това прозвучава нова струна, звучи друг тон, нова песен. В нея няма вакханални припеви, а бликат дълбока мъдрост и революционна сила. Получава се впечатлението, а може би такава е било и намерението на поета, да назове стихотворението си „Вакханална песен“ и в първата му половина да възпява бохемството, за да може на този фон, след това прикритие, да каже неща, които са толкова смели, силни и революционни, че трудно биха минали открито през ситото на тогавашните блюстителни на реда. И ако вниманието ми бе привлечено така силно от това стихотворение, то до голяма степен се дължи на обстоятелството, че в него има голям революционен заряд, и защото разкрива вечни истини, макар че някои от тях са горчиви.

Новият, бих казал – истинският тон на стихотворението започва с думите: „Да здравствуват музика, да здравствува разум!“. Те идват непосредствено след вакханалните призови и някак неочаквана и странна е внезапната промяна на гамата. Но всъщност това е проява на голямо поетично майсторство. Така авторът шокира читателя, спира дъха му и насочва вниманието му към следващите слова. На пръв поглед странна е и връзката, която поетът прави между музиката (изкуството) и разума. На пръв поглед може да е така, но в действителност странна и несъвместима ли е тази връзка? Понякога чувството и разумът (мъдростта, науката) се противопоставят и се смятат за категории от различна класа, поради което не трябва да се поставят на една плоскост. Но нима е възможен истински, богат плод на разума без вдъхновение от музиката, без фантазията, изкуството, любовта? Всъщност науката може да се разглежда като форма на изкуството, а изкуството да вдъхновява творците на науката. И Пушкин правилно свързва в своята възхвала музиката и разума.

Но има и нещо друго, по-съществено, когато се анализира втората част на стихотворението „Вакханална песен“. Защо поетът рязко променя темата на своята песен и като изоставя бохемския, вакханалния тон, преминава към използването на философски метафори и революционни възгласи? Защото втората половина на стихотворението има точно такъв характер. И веднага става ясно, че именно тази част е основната, че заради нея е написано самото стихотворение.

Някак без връзка с вакханалните припеви, като че ли непоследователно идва повикът към слънцето, към „святото слънце“ да гори. Може би без особена последователност, но затова с особена сила и дързост звучи този призив. Не е трудно да се разкрие в него мечтата на автора за повече светлина в живота. Нека си припомним в какво време живее Пушкин, да си припомним за политическото мракобесие, за деспотизма и произвола на властващите, за цензурата и други ограничения на духовния и политическия живот в Русия тогава.

Но поетът не приключва с повика за повече слънце. Той свързва светлината с мъдростта, като в същото време противопоставя „лъжливата мъдрост“ на истинския разум. За тази цел Пушкин използва едно ярко поетическо сравнение между ясения възход на зарята и бледнеещата лампада. И не само това. Той е уверен в победата на разума. Има нещо много актуално в това, което Пушкин говори за „лъжливата мъдрост“, която често, а понякога и успешно прави опит да се облече в тогата на истинския ум. Неведнъж полуграмотни хора, невежи, без талант и без годност за научна или друга интелектуална дейност се представят за много умни и се окичват с научни и други почетни степени и звания. Така се подронва вярата на хората в науката и изкуството. Но Пушкин вярва, че както пламъкът на лампата бледнее пред ясения възход на зарята, така и лъжливата мъдрост тлее пред „безсмъртното слънце на ума“. И тази увереност вдъхва вяра и надежда в тържеството на благородните идеи и цели.

Но кулминацията в стихотворния порив на поета се постига в последната строфа: „Да живее слънцето, край на тъмата!“. Тези думи имат богат смисъл, изразяват веруването на поета и са не само душевен порив, но са и призив за борба. Те грабват душата, вълнуват, въодушевяват и раждат увереност в победата на светлината над мрака. Може би за да изкаже това заклинание, да изповяда тази своя права вяра, Пушкин е написал цялото стихотворение. Последният стих на „Вакханална песен“ е повик за светлина в живота и свобода на духа.

Наистина абсолютна свобода няма. Съществуват различни степени на свободата. Но има един вечен стремеж към светлина и свобода. И когато поетът казва: „Да живее слънцето, край на тъмата“, той отправя страстен зов за светлина – не само физическа, но и духовна. Този зов е вечен, вечен и силен, по-силен от йерихонска тръба. Той достига и до нас, защото човечеството има нужда от светлина и трябва да се бори за премахване на тъмата. Така стихът на Пушкин надминава своето време и обгаря със словата си сърцата на хората с пламъка на вярата и надеждата.

А порицаването на „лъжливата мъдрост“ и възхвалата на истинския разум е поетическо отношение на Пушкин към науката – възглас против лъженауката и вяра в творческата наука. Поетът с цялата си същност чувства връзката между свободата и разума, разбира, че свободата на духа е най-добрата атмосфера за развитието на науката.